

5. Неклесса А. I. ORDO QUADRO — четвертый миропорядок: пришествие постсовременного мира // ПОЛИС. — 2000. — № 6. — С. 6.
6. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. — К.: КНЕУ, 2003.
7. Субботин А. К. Границы рынка глобальных компаний: монография / А. К. Субботин. — М.: Эдиториал УРСС, 2004. — 325 с.
8. Соколенко С. I. Глобалізація і економіка України. — К.: Логос, 1999. — 568 с.
9. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др.; Под ред. Ю. Н. Пахомова — К.: Наук. думка. 2002. — 632 с.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2006

УДК: У50.0

Ю. В. Гайдай, аспірантка
кафедри міжнародної економіки
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

МОДИФІКАЦІЯ РОЛІ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ДИНАМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті досліджено умови модифікації ролі і основних функцій держави в процесі глобалізації світогосподарської системи. Автором проаналізована участь держави в сучасних процесах глобальної інтеграції, головну увагу зацентровано на об'єктивній необхідності перегляду її основних інституційних та регуляторних компетенцій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: модифікація функцій держави, національні інтереси, глобалізація світогосподарської системи.

Головною проблемою, навколо якої точаться основні дискусії, це питання впливу нової міжнародної економічної системи, яка формується під впливом процесів глобальної інтеграції, на політичний та економічний суверенітет окремих держав. Подібний вплив виражається у значному скороченні сфери компетенцій національних органів влади при прийнятті рішень економічного, соціально-культурного і політичного характеру.

Актуальність теми обумовлена вимогами часу та викликами, які постали перед державою, як вагомим учасником глобального ринкового простору, в процесі знаходження адекватної своєму потенціалу ніші у новій системі міжнародних економічних відносин.

Метою даної статті є дослідження умов, у результаті яких відбувається процес трансформації функцій держави. Важливо оцінити, яким чином економічна глобалізація впливає на трансформацію функцій інституту держави, її зовнішньоекономічний курс, на механізми та інструменти інтегрування окремих країн до єдиної світогосподарської системи.

Серед зарубіжних вчених розробкою даної проблематики займається низка найбільш авторитетних представників академічних та бізнесових кіл, серед яких: І. Валлерстайн, Д. Белл, Д. Гелд, Зб. Бжезинський, П. Пірсон, Р. Стайкер, Х. Шуман, Р. О'брайєн, К. Омає, П. Хірст, Дж. Томпсон, Ю. Шишков, Е. Кочетов, Гж. Колодко та інші. Серед вітчизняних науковців на особливу увагу заслуговують наукові праці Ю. Пахомова, О. Білоруса, А. Поручника, А. Філіпенка, Д. Лук'яненка, В. Будкіна та інших [1, 2, 5, 6, 7, 9, 10].

Існують різні причини щодо модифікації ролі держави на кожному з етапів розвитку світового господарства. На думку експертів Світового банку, протягом ХХ століття спостерігалась активізація ролі держави, особливе пожвавлення відбулось після Першої світової війни. Автори доповіді виділяють наступні найсуттєвіші події, які спричинили перегляд основних державних компетенцій¹:

- трансформації у правах власності спостерігались після революції у Росії. Держава почала контролювати всі види економічної діяльності на основі централізованого планування;

- Велика депресія 30-х рр. вичерпала запаси більшості капіталістичної системи господарства, країни якої вимушені були вдатись до розробки методів державного регулювання для відновлення процесів економічного відтворення;

- в кінці 60-х рр. відбувся розпад колоніальної системи європейських держав, який призвів до якісних і кількісних трансформацій у міжнародній економічній системі, зокрема, зростання числа учасників світового господарства;

- на деформацію функцій держави вплинула реалізація цілей мілітаризму економіки в умовах «холодної війни», протистояння двох соціально-політичних систем у світовому господарстві, а також посилення спроб щодо розширення сфер впливу у країнах «третього світу» [8, с. 113].

¹ Отчёт о мировом развитии 1997. Государство в меняющемся мире. — М.: Агентство «Прайм-ТАСС», 1997. — С. 24—26.

Разом з тим, останніми роками в країнах Заходу з'явилась низка робіт, в яких науковці твердять про згортання функцій держави, стверджуючи, що основною причиною даного явища є економічна глобалізація [1, 5, 6, 7].

Сучасний інститут держави у промислово розвинутих країнах досяг свого пікового значення у післявоєнні роки, коли більшість економічних політик базувалась на кейнсіанській платформі. Уряди проводили політику, що створювала умови для ефективного функціонування економіки, забезпечуючи відносно справедливий розподіл господарських результатів між підприємцями і найманими працівниками. Вигоди від кейнсіанської політики знайшли свій прояв у практично повній зайнятості, підвищенні рівня соціальних гарантій, зростанні продуктивності праці, регулюванні колективними угодами заробітної плати, які укладались між профспілками і роботодавцями.

Однак, успішний економічний курс тривав недовго. Перша нафтова криза 1973 року зруйнувала позитивні результати минулих років. Вже наприкінці 70-х рр. промислово розвинуті країни зіткнулись з такими серйозними проблемами, як зниження продуктивності праці, високі темпи інфляції та стагнація економіки. Подібні невдачі у діяльності держави експерти пов'язували із надмірним її втручанням у економічну сферу, яке призвело до порушення принципів ринку, здатного самостійно вивести економіку з кризи. Насправді, розширення повноважень держави у економічній і соціальній сферах супроводжувалось зростанням її видатків, бюджет держав був надто перевантажений, що спричинило порушення пропорцій грошового обігу. Відтак, знижувалась ефективність державної політики.

Вже на початку 80-х рр. уряди країн почали проводити курс лібералізації своїх економік. В різних варіаціях політика «дерегулювання» функціонувала у більшості розвинутих країнах світу аж до кінця 80-х рр. Відтоді, настав період, коли глобалізація почала проявлятися у всіх сферах людського життя. Саме в той час почали розгортатись активні дискусії навколо необхідності обмеження функцій держави. Прогнози щодо подальшого її майбутнього коливались від точки зору щодо «заходу ери національно держави», закінчуючи думками, що держава у майбутньому стане найбільш потужним глобалізатором.

Так, деякі дослідники ведуть дискусії про відмирання національних держав у найближчому майбутньому. До цієї групи належить і Р. О'брайен, який у своїй роботі «Глобальна фінансова інтеграція. Кінець географії» подає наступну тезу: «Нація стає

недоречною, хоча вона ще і існує. Чим ближче ми підходимо до глобальної інтеграційної цілісності, тим ближче ми до кінця географії» [1, с. 4].

Однак, таке твердження видається нам занадто сумнівним, оскільки стихійний процес глобалізації не перетворює світову економіку у інтеграційне ціле, а навпаки, посилює її диспропорції у соціальному та економічному розвитку. Ми можемо це спостерігати у зростанні контрасту у розвитку країн першого порядку (ядро світового розвитку) та відсталих країн периферії, де розрив у економічних й соціальних показниках, що виражають національний добробут, дедалі посилюються.

За даними американського дослідника, президента Центру аналізу проблем глобального розвитку Н. Бердсолла, «США, європейські країни та Японія у сто разів багатші за Ефіопію, Гаїті і Непал. Або, наприклад, різниця у доходах на душу населення 10 % найбагатших американців в порівнянні з 10 % найбіднішими жителями Ефіопії складає більше, ніж десять тисяч раз» [2, с. 84].

Протягом століть існування держави завжди поставало питання про співвідношення ступеня і міри державного регулювання економіки та ступеня свободи для дії ринкового механізму. Дане питання і досі залишається актуальним, так як людство не винайшло іншого універсального дієвого механізму координації економічних питань, який би працював у будь-яких умовах, аніж ринковий. Сьогодні, світова економіка знаходиться у вирії глобальних трансформацій, коли швидкість і глибина перетворень є непередбачуваною, зміни відбуваються одночасно у всіх сферах суспільного життя, тому не дивно, що держава не встигає вчасно відреагувати на виклики часу.

Очевидно, що перелік компетенцій держави потребує перегляду, про що можна судити, перш за все, із тих проблемних сфер, в яких вона втрачає важелі регулювання, а саме: глобалізація фінансових і товарних ринків, інформаційне забезпечення і контроль, соціальні гарантії населенню, система охорони здоров'я тощо. Міжнародна світогосподарська система, яка формується у умовах глобальної інтеграції, не залишає для держави вільного простору для здійснення політичних та економічних заходів консолідації національних господарств. Низка угод про лібералізацію торгівлі, фінансових ринків, регулювання міжнародних економічних відносин встановила достатньо жорсткі межі економічної політики.

Національні господарства стають невід'ємною складовою єдиної світогосподарської системи, яка все частіше створює дер-

жаві виклики, на які вона змушена відповідати заходами внутрішньої політики. Здавалося, сучасні умови повинні були розширювати повноваження держави у сфері міжнародного регулювання, а також створенні дієвих важелів внутрішнього управління. Але не всі держави відповідають на виклики глобалізації однаково. Проблемні питання такого стану речей можна пояснити кількома тезами.

По-перше, ресурсна база держави обмежена. За умов сповідування принципів відкритості, взаємозалежності, субсидіарності та інших, що складають основу сучасної міжнародної економічної системи, держава відкрита та достатньо незахищена від втручання у її внутрішні справи інших більш потужних учасників глобального ринку: ТНК, ТНБ, держав світових-лідерів, — а отже не в змозі зберегти внутрішні багатства від їх некерованого розподілу, продажу, споживання. Окрім, як шляхом створення державних монополій в окремих галузях.

З метою захисту національних інтересів держави ініціюють процес регіональної інтеграції, але і тут є небезпечні моменти. Основним принципом створення регіональних блоків є субсидіарність, яка передбачає делегування певної частини владних повноважень на регіональний рівень. З одного боку, держава втрачає кількість регулятивних важелів, що є негативним аргументом для її внутрішньої компетенції, з іншого боку, — проблемні питання переходять на розгляд на вищий рівень, що обумовлює прискорення його розв'язання, з урахуванням впливовості і потужності блоку. Водночас, глобалізація посилює асиметрію розвитку, що унеможливує для учасників інтеграційного угруповання рівнозважено і рівноцінно здійснювати політику економічного вирівнювання, враховуючи національні інтереси одночасно всіх її членів.

Загалом, не дивлячись на передачу певної кількості повноважень на регіональний рівень, формування інтеграційних блоків є найбільш адекватним механізмом відповіді на виклики глобалізації та захисту національних економічних інтересів.

По-друге, кожна держава має свою власну специфічну модель, стратегію та інструменти здійснення національної економічної політики, а також темп руху до глобальної господарської цілісності. Сукупність цих стратегій формує об'єктивний характер інтеграційного процесу, під впливом якого країни, що розвиваються і країни з перехідною економікою, вимушені приєднуватись до регіональних економічних ініціатив. Вочевидь, місце кожної держави у інтеграційному угрупованні визначатиметься не тільки вищезазначеними факторами, а й її політичною вагомістю, так

само, як і конструкцією її внутрішньої інституційної, функціональної та структурної побудови.

В цілому, можна стверджувати, що глобалізація має тенденцію нести негативні наслідки для найбідніших країн світу, а переваги розподіляються на користь міжнародних транснаціональних фінансових та підприємницьких структур. Визначальним фактором розподілу вигод від глобалізації є міць та мобільність глобального капіталу, якому важко протиставити захисні інструменти навіть найбільш розвиненій державі, не кажучи вже про країни, що розвиваються.

Нові глобальні актори — транснаціональні структури і неурядові організації — підсилюють свою економічну потужність та протиставляють її державі у боротьбі за унікальні природні, людські, інтелектуальні, інформаційні та інші рідкісні види ресурсів. Дані гравці є достатньо впливовими, тому державі важко протистояти подібним зовнішнім конкурентам. Також, важливе значення для досягнення глобальних конкурентних переваг мають технологічні інновації та прогрес у телекомунікаціях, які знаходяться поза межами регулювання держави. Не слід забувати і про впливових держав-лідерів глобального економічного розвитку — США, Японія, країни Західної Європи. На думку більшості західних і вітчизняних науковців, саме вони є ініціаторами посилення глобальних процесів [6, с. 214; 10].

Таким чином, говорити про поступове відмирання роді держави, особливо в країнах Заходу є передчасним. Скоріше за все, сучасна місія держави, як основного глобального актора, полягає у зміщенні акцентів її економічної діяльності в бік передачі окремих повноважень на регіональний, локальний або транснаціональний рівні. Доцільно при цьому навести цитату з російського колективного дослідження під редакцією В. Колесова «Плоди глобалізації — доступ до зовнішніх ринків збуту, до іноземних фінансових ресурсів, технологічного і управлінського досвіду, які дозволяють прискорити економічне зростання та соціальний прогрес, отримують лише найсильніші, а розрив по основних макроекономічних показниках не тільки не скорочується, але навпаки продовжує стрімко збільшуватись» [3, с. 96].

На нашу думку, ерозія регулятивного апарату держави, відбувається, з одного боку, через те, що державами досягнутий адекватний рівень глобалізації, здатний впливати на окремих суб'єктів світової економіки, а з іншого, — через силовий економічний і політичний тиск окремими державами, — в т. ч. США, — на конкретних суб'єктів міжнародної політики. США почали актив-

но закріплювати свої економічні позиції ще з середини XX ст., що вже тоді було розцінено іншими країнами, як потенційну загрозу для свого «економічного суверенітету». Однією з найбільш вдалих спроб протистояти цій силі було створення Європейського Союзу (ЄС) — моделі супердержави, яка за своєю структурою нагадує державу, але в більшому масштабі.

Держави на сьогодні залишаються основними суб'єктами регіональних інтеграційних союзів. Так, наприклад, покладений за основу принцип субсидіарності у ЄС передбачає багаторівневу систему прийняття рішень. Регіоналізація надає державам права приймати рішення на різних рівнях влади. Відіграючи роль основних суб'єктів внутрішньонаціональної економічної політики, держави координують її напрямки, які торкаються спільних блокових інтересів. Разом з тим, без участі держав неможлива участь у міжнародних економічних організаціях.

Однією з найбільш проблемних галузей, де державні компетенції вже не спрацьовують, є фінансова сфера. Як показує практика глибоких фінансових криз кінця 90-рр. XX ст., стабільність фінансових ринків може забезпечуватись лише за допомогою державних інституцій.

В умовах глобалізації спостерігається послаблення або навіть розрив традиційних економічних і соціальних зв'язків, розшарування суспільства за критерієм добробуту, відбувається ескалація міжетнічних та міжрелігійних конфліктів. За такого розвитку подій, найоптимальнішою та найуспішнішою стратегією держави повинно стати делегування повноважень на локальний рівень, налагодження тісної співпраці з інститутами громадянського суспільства, профспілками, асоціаціями галузевого характеру, неурядовими організаціями, які консолідують суспільство, активізують індивідуальні ініціативи, ефективно контролюють державний апарат, беруть участь у вирішенні гострих соціальних питань. Таким чином, спостерігається тенденція до соціалізації суспільства, в якому пріоритетними стають загальнолюдські цінності. До речі, дослідження соціально-політичного спрямування засвідчують, що чим міцніше внутрішні зв'язки суспільства, чим вище ступінь його економічної та соціальної консолідації, тим повніше реалізуються його можливості у інтеграційних зв'язках та успішніше відбувається адаптація до глобальних ринків [4, с. 20].

Інституційна адаптація до нових реалій примушує держави трансформувати свої функції, роблячи наголос на гнучкості національних виробничих систем та їх адаптації до вимог глобального ринку. Адаптуватись до зовнішніх змін не є новим явищем для

держави, новизна теперішнього періоду полягає у швидкості й масштабності перетворень, які відбуваються у суспільстві, за таких умов, складний державний механізм є занадто повільним аби адекватно реагувати на нові виклики.

Підсумовуючи вищенаведені думи з приводу актуальності модифікації державних функцій, слід сказати, що держава виступає одночасно у двох іпостасях, — як учасник регіонального економічного угруповання або учасник міжнародного економічного об'єднання, і при цьому, — залишається самостійним суб'єктом у світовому економічному і політичному просторі. Дуальність такої участі виражається у протиріччі взаємодії внутрішньої і зовнішньої політики.

Окрім процесів міждержавної регіоналізації, для держав характерний процес внутрішньої локалізації — активної тісної взаємодії між економічними і політичними суб'єктами в межах окремих територіальних одиниць. Для цього явища характерно делегування повноважень «згори-вниз», коли держава делегує частину своїх повноважень на нижчий щабель влади, знімаючи з себе повноваження щодо регулювання деяких сфер життєдіяльності своїх регіонів, і надаючи їм право робити це самостійно. Деякі науковці розцінюють дане явище, як послаблення функцій держави, однак ми вважаємо, що такий зв'язок не є очевидним, оскільки децентралізація влади дозволяє підвищити ефективність її місцевих органів і надає більше можливостей федеральним органам вирішувати питання стратегічного характеру.

Становлення цивілізаційних спільнот з урахуванням прискорення процесів глобалізації — є питанням, якщо не століть, то хоча б десятиліть, не може замінити інститут держави, який бере на себе функції забезпечення рівності всіх перед законом, та інтеграції кожного окремого громадянина до суспільства. Відмова держави від виконання даної функції призведе до «усунення» великої кількості людей, як із світогосподарської системи, так і з громадянських політичних відносин. Очевидно, що без держави, як стійкої стабільної інституції, що регулює, контролює, а також приймає активну участь у формуванні курсу світогосподарського розвитку, в сучасних умовах не можна обійтись. Тільки вона здатна забезпечити стійку стратегічну взаємодію національного господарства із світогосподарською системою та всіма її неоднорідними елементами.

Таким чином, можна зробити висновок, що держава, незалежно від ступеня свого розвитку, знаходиться у прямій залеж-

ності від характеру взаємовідносин з головними інституційними елементами глобальної системи управління та подальших потенційних перспектив її формування. Однак, саме держава, в особі керівників не повинна забувати про те, що успішна її участь у глобальній регулятивній системі залежить від реалізації її національних інтересів і економічного потенціалу, яким вона володіє.

Відтак, пріоритетом повинні залишатись ті стратегічні кроки, які забезпечують цілісність та максимальну реалізацію економічного, політичного, інтелектуального, ресурсного та іншого потенціалу за умов збереження внутрішньої стабільності та консолідованості нації.

Література

1. *O'Brien R.* Integration. The End of Geography. — L. 1992. P 4.
2. *Birdsall N.* Rising Inequality in the New Global Economy: 2005 WINDER Annual Lecture / UNU-WINDER. WINDER Angle № 2/2005.
3. Глобализация мирового хозяйства и место России \ Отв. ред. Колесов В. П., Осьмова М. Н.; МГУ им. М. В. Ломоносова. Экономический факультет. — М.: ТЕИС, 2000, С. 96.
4. Интеграция в Евразии. Народ и элиты стран ЕЭП. Сборник статей \ сост. И. Задорин. — М.: Европа, 2006. — 152 с.
5. *Hirst P., Thompson G.* Globalization and the future of the nation state // Economy and society. — L. 1995. — V. 24, № 3. — P. 408—442.
6. *Ohmae K.* The end of the nation state: The rise of regional economies. — L.: Harper Collins, 1995. — X, 214 p.
7. *Reinicke W. N.* Global public policy // Foreign affairs. — Wash., 1997. — Vol. 76, № 6. P. 127—138 — Глобализация: контуры XXI века. Ч. 1 Москва 2004. — 264 с.
8. *Перская В. В.* Глобализация и государство. — М.: РАГС, 2005. — 208 с.
9. *Білорус О. Г. Лук'яненко Д. Г.* Глобальні трансформації і стратегії розвитку. Монографія. — К., 1998. — 416 с.
10. Глобализация і безпека розвитку: Монографія \ О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
11. Отчёт о мировом развитии 1997. Государство в меняющемся мире. — М.: Агентство «Прайм-ТАСС», 1997. С. 24—26.
12. *Шамхалов Ф.* Государство и экономика. Власть и бизнес. — М.: ЗАО Издательство «Экономика», 2005. — 714 с.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2006